

УКРАЇНА 2005: ПЕРСПЕКТИВИ І ВИКЛИКИ СУСПІЛЬСТВУ ТА ЕЛІТАМ

Вибори Президента 2004 року створили в Україні унікальний потенціал можливостей для демократичного розвитку держави і водночас привнесли масштабний суспільний конфлікт. Головним фактором внутрішньополітичної нестабільності виступають фундаментальні геополітичні і геокультурні розколи в масовій свідомості населення, зумовлені історією формування українського соціуму та діяльністю національною еліти під час виборчого марафону'2004.

Необхідно констатувати, що в Україні внаслідок розпаду єдиної соціокультурної системи (СРСР) за роки незалежності відбулась реставрація примітивних форм соціальної регуляції, які поступово перетворилися у напівкримінальні [1, с. 292]. Суспільні перетворення в державі відбувалися на основі суспільних клітин, які становлять собою певну модифікацію клітин радянського суспільства, що викликало консервування клієнтурних взаємовідносин як соціальної матриці. І як наслідок – утвердження в державі такого суспільного феномену, який за думкою, С. Маркова, є «керованою демократією»: «тобто системою, в якій ті проблеми, що можна вирішити демократичним шляхом, ним і вирішуються. А ті проблеми, що не піддаються розв'язанню таким шляхом, вирішуються іншим способом – президентом та його адміністрацією» [10, с. 115; 11, с. 38 – 40]. Це все є свідченням того, що національна еліта України з 1991 року не спромоглась визначити стратегію розвитку суспільства [14, с. 8] і працювала виключно на забезпечення внутрішньо-кастових інтересів.

Безперечно, аналіз сучасної політичної та соціальної ситуації в Україні та перспективи їх розвитку є **актуальними**. Тому розгляд даної проблеми і виступає **завданням** даного дослідження, вирішення якого передбачає розв'язання наступних **задач**:

- визначення та оцінка напрямків формування нової політичної еліти та контр-еліти України;
- дослідження характеру і ступеня впливу національної еліти на процеси модернізації, консолідації українського суспільства.

Аксіомою є визначення дихотомічного впливу радикальних суспільних рухів на політичну та соціальну ситуацію в державі. З одного боку, відбувається відокремлення від влади сил, які втратили свій позитивний ресурс, що передбачає розрив з минулим, а відповідно, послаблення країни, глибокий соціальний конфлікт. З іншого боку, здійснюється колосальна мобілізація суспільства, народжуються нові політичні сили та лідери. Так на думку Рудіча Ф. вибори нового президента у 2004 р. в суспільній свідомості були тотожні з обранням нової перспективи розвитку держави, з визначенням суспільством нових якостей, які в майбутньому повинні набути не лише держава, але й саме суспільство [14, с. 10 – 11].

Обрання Ющенка В. Президентом України перед сучасною політичною елітою поставило питання визначення магістральних шляхів розвитку держави. Дуже важливим є розуміння діючою владою того, що сутність таких «революцій» криється в перевороті способу життя і мислення, самовідтворення суспільства і його подальшої самоорганізації. З рештою, потрібно діяти в напрямку подолання розколу суспільства, виведення його з фази відвертого протистояння на новий рівень громадянського консенсусу і консолідації

Перед сучасною елітою України гостро постало питання визначення векторів модернізації держави і суспільства на основі виключно загальнодержавних принципів та цінностей. Головним фактором при цьому є те, щоб еліти які реалізують функцію «цілепокладання», не тільки копіювали західні ідеологічні схеми «вестернізації», але також враховували такі ідеї, як специфічність та різноманітність процесів модернізації – тобто обрали курс на «самобутню» модернізацію. Такий підхід є необхідним, бо масова свідомість населення України, особливе місце в якій займає її геополітичне становище, ототожнює модернізацію з відтворенням західної моделі політичного розвитку [1, с. 288 – 289].

Небезпека відходу від «самобутньої» модернізаційної парадигми криється у фокусуванні суспільної уваги виключно на щонайшвидшому наближенні до спільноти розвинутих демократичних країн, насамперед Західної Європи та США, а не на подоланні внутрішньодержавних проблем. По-перше це дасть Україні постійно наздоганяючу модель розвитку, по-друге – обумовить фасадний характер модернізаційних перетворень, розкол між прибічниками та опонентами модернізації, призведе до відриву реформаторської еліти від суспільства [1, с. 282; 11, с. 41].

Скорішому нівелюванню суспільного розколу в Україні сприятиме подолання рудиментів ідеології тоталітаризму, а саме:

1. Провінційність масової політичної свідомості – безкомпромісність, категоричну нетерпимість до тих, хто відстоює інші позиції.
2. Переважна більшість громадян визнає щось одне: або заперечення геть усього, що відходить від влади, або ж її вірнопідданське сприйняття.
3. Неусвідомлення того, що загрозу розколу і напруження у суспільстві становить не розмаїття думок, а висування вимоги єдності та однакості в усьому [17, с. 180 – 181].

В цьому допоможе визнання всією нацією того, що демократія – це не лише переважання більшості, але й ще поважання прав меншості. Необхідність синхронізації дій влади та опозиції для вирішення цього питання має виключне значення.

Українська влада на шляху подолання суспільних протиріч в державі потребує як консолідації всередині, так і опрацювання власного іміджу як представника всієї нації, а не тільки як представника переможців виборів 2004 року. І зволікання тут можуть призвести до негативних для політичної

еліти наслідків, адже харизма в політичному житті відіграє роль своєрідного аттрактора [1, с. 295], який приведе до спрацювання міни сповільненої дії проти нової влади, що має назву «невиправданні сподівання». [17, с. 129].

Перші кроки новою владою в напрямі оформлення свого іміджу було зроблено під час інавгураційних промов Президента, одну з яких він, вперше в новітній історії України, проголосив під час церемонії на Майдані Незалежності. В них:

1. Ющенко В. закріпив за собою статус «народного президента» через визначення легітимності передачі йому влади завдяки виявленню політичної волі громадян України.

Необхідно відзначити водночас, що позиціонування В.Ющенком себе як «народного президента» несе в собі певну небезпеку, оскільки виникає спокуса абсолютної влади, адже джерелом влади за конституцією України є лише народ [4, с. 8]. Крім того відразу, постає питання, як бути з іншими 44%, що віддали свої голоси в підтримку В.Януковича.

2. Основним критеріями соціально-економічного і політичного життя майбутньої України визначено засади громадянського суспільства, що буде побудовано після подолання рудиментів старої влади та проголошенню єдності українського народу. Для досягнення цієї мети Президент проголосив про відмову від політичних переслідувань своїх опонентів.
3. В якості основного зовнішньополітичного вектору та стратегічної мети України Президент визначив входження до Європейського Союзу. Водночас про відносин з Росією не було сказано жодного слова під час обох інавгураційних промов [3, с. 5; 7, с. 6 – 10]. Разом з тим перший офіційний візит новий Президент запланував саме до Москви. Який має розпочати новий етап в розвитку двосторонніх відносин України та Росії, (зважаючи на хід президентської компанії-2004, коли Кремль підтримав іншого кандидата).

Важливим є розуміння владою того, що її перемога вимагала значної соціальної підтримки населення і що об'єднали цих людей не науково обґрунтовані програми соціально-економічних перетворень, а символи, ідеї, які легко трансформувалися у дохідливі гасла. Природно, що тоді центральне місце посіли гасла заперечення, ідеї руйнування (руйнація рудиментів влади Президента Кучми Л., невизнання результатів другого туру виборів Президента України тощо). Саме ці гасла й відіграли провідну роль у мобілізації мас, оскільки протидія є визначальною рисою політичних: вони апелюють до емоцій, викликаючи великі сподівання. І після приходу до влади колишній опозиції потрібно максимально використати владний ресурс для того щоб перевести акценти суспільного-політичного розвитку з деструктиву в конструктив, намагаючись тим самим виправдати сподівання своїх прихильників, залучаючи одночасно до своїх лав і опонентів.

Іншим фактором, який має сприяти об'єднанню суспільства для української влади, є розробка іміджу Президента як національної об'єднуючої сили, що потребує від Ющенко В. – національного лідера наступних якостей:

1. Сильний, вольовий, динамічний, самостійно та адекватно мислячий, якому чужі ідеологічні рудименти кінця ХХст. Щоб об'єднати навколо себе націю, він повинен не спиратись на існуючі в Україні політичні сили, а принципово відмежуватись від них [12, с. 327]. Президент має створити власну партію – «партію влади», основним завданням якої є вироблення нової ідеологічної парадигми розвитку України. Ця партія повинна стати опорою Президента в Парламенті та регіонах, зменшуючи його залежність від інших політичних сил.
2. Носій певної системи ідей та цінностей, що виражають почуття єдності, гідності, якісної самобутності нації, репрезентантом «національної ідеї», загальної для всього українського суспільства.
3. Співвідношення амплуа борця за національні інтереси і прибічником покращення відносин із Росією. Адже загальна маса виборців живе на Сході і Півдні, які підтримують цю ідею. Необхідним є визначенні такого зовнішньополітичного курсу, за якого інтеграційні процеси, в першу чергу з країнами СНД та Росією, вели б до покращення якості життя населення України [12, с. 331].

Виходячи з політичних реалій сьогодення необхідно відзначити, що одночасно з владою, на консолідацію суспільства повинна працювати нова опозиція, питання формування якої в Україні після виборів 2004р. постало дуже гостро. Політична еліта в Україні, характеризується тим, що правляча еліта, в усякому разі значна її частина, має переважно те ж саме коріння, що і нова опозиція. В її складі є представники великого і середнього бізнесу, для яких головний сенс їх діяльності – захист цього бізнесу [14, с. 9]. Це може призвести до того, що політичне протистояння буде прикриттям для знищення бізнесу опонента, бо сьогодні в Україні у центрі уваги перебувають не партійно-номенклатурні чи навіть суто адміністративні еліти, а бізнес-політичні групи, так звані олігархічні угруповання [2, с. 44]. Саме тому зараз повинні проявитись моральні якості національної еліти для того, щоб не допустити панування вузькогрупових та партійних інтересів над державними [15, с.].

Влада повинна сприяти побудові рівностороннього трикутника (влада, опозиція, суспільство) довівши тим самим свою цивілізаційність проголошену Президентом на Майдані Незалежності. Важко не погодитись із тезою про те, що опозиція – це завжди дзеркальний відбиток влади, і вона є настільки цивілізованою, наскільки цивілізована влада [2, с. 43]. Лише за умови конструктивної співпраці всіх трьох акторів Україна зможе подолати сучасну системну суспільну кризу.

Важливу роль у консолідації пост-революційного суспільства повинна відіграти, як зазначалось вище, нова конструктивна опозиція. Для синхронізації опозиційної діяльності повинен сформуватися опозиційний блок. Він зможе об'єднати представників як колишньої влади (Партія Регіонів, Трудова Україна, СДПУ(о), НДП) так можливо і ліві політичні сили.

Процесу консолідації опозиційних сил додатково сприяє ситуація в політичному і в економічному житті країни, коли влада згуртовує потенційних опозиціонерів, розпочавши процеси люстрації, реприватизації, а також те, що найголовнішим чинником для обох політичних акторів (влади і опозиції) виступає питання конфігурації та часу проведення конституційної реформи.

Лідери Компартії, СПУ не в змозі претендувати на роль лідерів нації (в політичному сенсі), оскільки репрезентують погляди лише певних нечисельних груп населення, і завдяки ідеологічній зашореності неспроможні запропонувати реальної програми виходу з кризи [11, с. 39]. Незважаючи на це КПУ, напевне, буде в опозиції до влади позаблоково, позиціонуючись як «єдина правильна опозиція», що відбувається вже 14 років. СПУ з лідером Морозом О опинилась в ситуації, коли потрібно зробити вибір між статусом партією влади, опозицією або нейтральною політичною силою, враховуючи перспективу наступних парламентських виборів [6, с. 4].

Аналіз результатів опитування, проведеного соціологічною службою Центра Разумкова з 23 по 28 лютого (табл. 1; табл. 2; табл. 3) [5, с.2] засвідчує, що лідери зазначених вище політичних сил мають досить реальні шанси скласти конкуренцію провладному блоку на наступних парламентських виборах, адже ситуація в Україні по відношенню до нової влади визначається декількома тенденціями:

- по-перше, курс нової влади вважають вірним 50,7% респондентів, 23,8% вважають його невірним, а 25,5% взагалі не змогли визначитись по цьому питанню;
- по-друге, найбільший рейтинг довіри залишається у лідерів «помаранчевої революції», які зараз є новою владою і КСУ, що створив прецедент, завдяки якому відбулися вибори 26 грудня 2004 р.;

Таблиця 1

Результати опитування населення України, проведеного соціологічною службою Центра Разумкова з 23 по 28 лютого (фрагмент: відповіді на запитання «Чи підтримуєте Ви діяльність наступних політиків?»)

% від опитаних

Політики	Повністю підтримую	Підтримую лише його окремі кроки	Не підтримую	Не знаю такого політика	Важко відповісти
Н. Вітренко	13,9	19,4	55,9	2,2	8,5
О. Зінченко	21,6	22,9	24,6	16,9	14,0
А. Кінах	26,3	31,7	24,4	4,5	13,1
В. Литвин	35,0	35,4	16,6	2,8	10,3
О. Мороз	25,9	35,2	28,9	1,4	8,6
П. Порошенко	19,8	23,5	31,4	10,8	14,5

П. Симоненко	9,5	21,8	55,3	1,8	11,6
Ю. Тимошенко	41,5	21,8	28,7	0,5	7,5
Т. Чорновіл	8,4	16,8	54,1	9,3	11,4
Н. Шуфрич	4,0	12,6	53,1	16,1	11,1
В. Ющенко	48,3	23,2	23,3	0,2	5,0
В. Янукович	19,9	20,9	50,4	0,8	8,0

Таблиця 2

Результати опитування населення України, проведеного соціологічною службою Центра Разумкова з 23 по 28 лютого (фрагмент: відповіді на запитання «Чи підтримуєте Ви діяльність органів влади та державних інститутів?»)

% від опитаних

Органи влади та державні інститути	Повністю підтримую	Підтримую лише окремі кроки	Не підтримую	Важко відповісти
Президент України	46,7	26,9	19,8	6,7
Уряд України	36,4	35,3	18,8	9,6
Верховний суд України	32,7	33,2	30,7	21,9

Таблиця 3

Результати опитування населення України, проведеного соціологічною службою Центра Разумкова з 23 по 28 лютого (фрагмент: відповіді на запитання «Порівняйте Ваше враження від уряду В.Януковича та перших кроків уряду Ю. Тимошенко»)

% від опитаних

Уряд Тимошенко краще Уряду Януковича	41,7
Жодних відмінностей між урядами	15,9
Уряд Тимошенко гірше за уряд Януковича	17,3

- по-третє опозиція має значну підтримку населення.

Формування опозиції та її майбутня діяльність повинна відбуватись в рамках конституційного поля, що дозволить не поглиблювати суспільне протистояння. Тому моніторинг діяльності нової влади, створення «тіньового кабінету», визначені рамками законів акції протесту мають стати основою опозиційної діяльності. Це дозволить підняти опозиції на якісно вищий рівень у політичних відносинах з владою та суспільством. Водночас, така опозиція не допустить відхід від демократичних принципів, проголошених сучасною владою під час «помаранчевої» революції.

Наступні парламентські вибори, які або дозволять мати Президенту парламентську більшість, або перетворять Парламент на опозиційний до влади осередок, сприяють оформленню опозиційного блоку. Невід'ємним

фактором такої структуризації є аналіз виборчого процесу 2004р. Як наслідок: адаптація ідеологічних засад відповідно до нових вимог часу і розробка чіткої стратегії на час парламентських виборів 2006р., що передбачає:

1. Чітке і зрозуміле для потенційного електорату визначення опозицією відношення до діючої влади та можливих союзників.
2. Пошук шляхів та методів для опозиційного співробітництва [16, с. 3].
3. Активізація партійної роботи на місцях. Широке використання для передвиборчої агітації та критики діючої влади підконтрольний медіа-простір.

Враховуючи притаманну поставторитарним суспільствам специфіку, коли розбіжності політичних еліт здатні сформувані відповідні розколи в суспільстві і навпаки, – елітний консенсус, є вагомим чинником суспільно-політичної консолідації. Іншим чинником цієї консолідації, на думку Карасьова В. [13, с. 31], може стати, навпаки, поляризація еліт при збереженні їх паритетності, коли перемога однієї з еліт не дозволить їй розглядати країну як сувенір. Для впровадження в Україні такого сценарію політичні еліти повинні зрозуміти, що:

1. Необхідно визначити механізми чередування еліт у владі.
2. Обов'язковим має працювати принцип відділення політики від бізнесу.

Наведений сценарій можливий тільки за умови становлення в Україні двох – трьох політичних партій, змагання яких за владу і буде визначити вплив еліт на політичний процес в державі. В сучасній Україні нажалі відсутні політичні партії через які національна еліта могла б здійснювати вплив на суспільно-політичну трансформацію держави; бо політичні партії сьогодні є лише фактичним оформленням механізму реалізації інтересів фінансово-промислових угруповань. Відсутність чітких і системних ідеологічно-програмних настанов змушують навіть найбільші партії виборювати електоральні уподобання шляхом експлуатації особистісних рис партійних лідерів, а інколи і завдяки маніпулюванню виборчими технологіями [11, с. 39

Іншим негативним фактором у партійному житті є те, що Україна не маючи загальнонаціональної партії, поділена на «партійні вотчини», що лише поглиблює суспільно-політичну конфронтацію [8, с. 104].

Виходячи з цього, потрібно зазначити, що поряд з проблемою визначення векторів суспільного та політичного розвитку в Україні гостро стоїть питання розвитку політичної еліти, що має стати органічною частиною суспільства, реалізуючи покладені на неї суспільно-продуктивні функції. Важливу роль у вирішенні цього завдання повинна відіграти духовна еліта [13, с. 10]. Саме інтелігенція яка в Україні повинна була або бути на стороні влади і відстоювати її інтереси або зійти з політичної арени має розробити парадигму розвитку національної еліти, спираючись на глибокий аналіз існуючого стану елітних прошарків України та на прогноз можливого напрямку їх розвитку .

Тому аналіз суспільної та політичної ситуації в Україні, прогнозування і визначення моделі їх розвитку з урахуванням впливу на даний процес національної еліти виступає напрямком подальших розробок автора.

1.Васильева Л. Модернизация и элита (синергетическая модель развития) // Социально-гуманитарные знания, 2001, №4, с. 281 – 297. 2. Видрін Д. Еліта – це проблема будови суспільства // Віче, 2003, №5, с. 43 – 44. 3.Виступ Президента України В.Ющенко у Верховній Раді України під час церемонії інавгурації // Актуальні проблеми внутрішньої політики, 2004, №4, с. 5. 4.Грановский В. Соблазн абсолютной власти // Известия Украины, 28 июля 2004, с. 8. 5.Дмитричева О. Любовь без расчета в кредит // Зеркало недели, 2005, №3, с.2. 6.Жданов І., Якименко Ю., Литвиненко О. Хто і за що, з ким і проти кого? // Дзеркало тижня, 2005, №12, с. 4 7.Звернення Президента України В.Ющенко до українського народу на Майдані Незалежності 23.01.2005 // Актуальні проблеми внутрішньої політики, 2004, №4, с. 6 – 10. 8.Зоткин А. Роль региональных элит и столичного истеблишмента в формировании властной элиты Украины // Социология: теория, методы, маркетинг, 2004, №3, с. 95 – 107. 9.Коргунюк Ю. Политическая элита современной России с точки зрения социального представительства // Полис, 2001, №2, с 24 – 39. 10.Кулагин В. Режимный фактор во внешней политике постсоветских государств // Полис, 2004, №1, с. 115 – 124. 11.Паламарчук В. Український варіант сучасної європейської демократичної держави // Віче, 2003, №5, с. 37 – 43. 12.Пахомов Ю., Крымский С., Павленко Ю. Пути и перепутья современной цивилизации. – К.: Благотворительный Фонд содействия развитию гуманитарных и экономических наук «Международный деловой центр», 1998. – 432 с. 13.Політичний процес в Україні: ключові питання і суперечності: матеріали засідання «круглого столу». – К.: НІСД, 2004. – 58 с. 14.Рудіч Ф. Випробування асортиментом // Віче, 2004, №9, с. 7 – 11. 15.Сіненко С. Парадокси демократії // Дзеркало тижня, 2004, №17, с.16.Соболев Е. Какая уж есть // Зеркало недели, 2005, №3, с.3. 17.Україна: проблеми самоорганізації. – у 2 – х томах. / В.Кремень, Д. Табачник, В. Ткаченко. Т. 2 Десятиріччя суспільної трансформації. К.: Промінь, 2003. – 464 с.